

SLOW MOMENTS

Na co nám je umění? Je jeho posláním dodávat nám humanistickou sílu či dokonce nám má ukázat cestu? Nebo může být umění jenom něco, co je pěkné a pohled na něj nám udělá pouze radost a potěšení?

Také nad tím se zamýšlí a v rubrice SLOW MOMENTS II. si povídá paní Danuše Siering, spoluzakladatelka Černé labutě, s ostravským malířem Danielem Balabánem.

Vážený pane Balabáne, asi se divíte, kdo Vám to píše. Ano, správně... Ta, se kterou si už léta vyměňujete krásná novoroční přání. Ale nás spojuje mnohem víc, než by se Vám mohlo zdát. Vaše dva obrazy, které jsem si u Vás koupila – jak je to dlouho, přes 15 let? – visí u mě tak, že je vidím téměř každý den. Vždyť Vaše „Kytice-Narození“ našla místo u nás v ložnici! A „Polibek“ u mě v kanceláři. Přiznám se, když mi bývá někdy při jednáních všelijak, podívám se na Vašeho velkého nahého muže. Nejdříve na ducha, který ho líbá na tvář. A potom se nenápadně zadívám... no, asi víte kam... a

představím si, že ti muži, co mně právě drtí u stolu, vlastně vypadají úplně stejně. Který muž je silný i v nahotě? Uznejte sám, ještě větší intimnost na dálku snad ani není možná. A teď budete mít u nás v galerii výstavu. Čekali jsme dlouho, než nastal TEN správný okamžik... V naší nové rubrice SLOW MOMENTS píše pro čtenáře našich webových stránek povídání s umělci, kteří se u nás prezentují. A pro mě by bylo skutečně potěšením, kdybych příští povídání mohla připravit právě s Vámi. Budete-li souhlasit, dejte mi prosím vědět, zda plánujete v příštích týdnech cestu do Prahy nebo zda mám přijet za Vámi do Ostravy. Těším se nejen na odpověď, ale snad i na setkání.

Vaše Danuše Siering

Do dveří kanceláře vstoupil s pohlednou černovláskou a hned s pozdravem dodal: „Jestli dovolíte, vzal jsem s sebou svoji paní.“ „Samozřejmě. Ale mohu Vás obejmout? Ať vím, jak dnes voní ostravský vzduch.“

Ani jsme se po těch mnoha dlouhých letech pořádně nepřivítali, už jeho oči bloudí po stěnách. Přimlouvá se k obrazům, které tu visely už „tehdy“, poznává malíře, kteří zde přibyli. Jeho pohled však spočine na dvou obrázcích, které maloval náš kolega Jarda. „Toto není profesionální malíř, to je laik,“ říká zapáleně. Se zájmem si obrázky prohlíží a pochvalně je komentuje. „Jak to poznáte?“ ptám se nevěřicně. „Je upřímný. On nekamoufluje, on nezastírá. To profesionální malíř nedělá.“

Sedáme si k prostřenému stolu, vegetariánské občerstvení je však nezajímá. „Právě jsme byli na obědě,“ slyším unisono téměř s omluvou. A tak už nečekám...

„Danieli, připravila jsem si na Vás jednu otázku.“ V jeho výrazu vycítím záblesk nejistoty. „Ale jestli ji budu umět zodpovědět?“ „Věřím, že právě Vy! Vždyť jste velmi všestranný člověk. Jste malíř, fotograf, také píšete, přednášíte na Ostravské univerzitě, kde vedete ateliér malby, jste v grémiu Moravsko-slezského divadla. Co si Vy myslíte: **Na co nám je umění?**“ Nad jeho hlavou se začal vznášet velký otazník. Snažím se vysvětlit. „Nečekám, že mi na tuto otázku hned odpovíte. Ale možná se nám podaří drobnými kroky se k odpovědi alespoň přiblížit. Jestli dovolíte, začnu já, abyste lépe porozuměl, kam svojí otázkou směřuji.“

Vydechl si a uvolněně se posadil. Já hledám slova, kde začít... „Umění je od slova umět. Jako malé děti jsme všichni malovali, modelovali z plastelíny nebo hlíny, později vystříhovali či dokonce vyřezávali. Když vidím děti v restauraci, první po čem se ptají, není jídelní lístek, ale tužka a papír. Co musí člověk umět na rozdíl od ‚normálního‘ člověka, aby se z něho mohl stát umělec? Co je to něco navíc?“

Nad odpovědí nemusí dlouho uvažovat a za chvíli slyším jeho klidný, prostor naplňující hlas. „Když jste mluvila o dětech, hovořila jste ani ne tak o umění, jako spíš o tvorbě. A tvoření může být více nebo méně umné. Ta představa, že umění musí být něco hodně umného, je v podstatě představa renesanční. Avšak v moderně koncem 19. století jako by toto paradigma jakési dovednosti upadlo. A na to měla velký vliv fotografie, která nahradila skutečnou řemeslnou umnost. To, co dnes zbylo z umění, je, jak jste řekla už u těch dětí, touha tvořit. To je stále, to je s člověkem pořád. Lidé vezmou něco do ruky a mají radost z toho, že můžou něco vytvořit. Otázkou je, jestli je to umění. A také, jestli je dnes schopnost jakési špičkové řemeslnosti v umění nutná nebo žádaná. Dokonce se setkávám v praxi s tím, že studenti říkají, že není potřeba věci umět. Stačí je jen navrhnout, někomu zadat a někdo jiný už to udělá. Já myslím, není to tak. Umělec musí profesionálně řemeslně umět něco vytvořit. Je tam i ta tvorba, i ta umnost, i ta řemeslná dovednost.“

Mlčím a poslouchám. To ještě nemůže být všechno. Vzápětí slyším pokračování. „Ale umělci musí mít také jakousi silnou schopnost vidění. Že si dokážou v normálním životě všimnout těch všedních věcí nějak jinak. Možná je to dáno tím, že umělcům je dána větší citlivost. Dokážou obrátit věci vzhůru nohama, podívat se na ně nějak divně, zalézt si pod stůl, což druhého nenapadne, spojovat věci, které k sobě nepatří... A tak může vzniknout něco nového.“

Logicky mě napadá další otázka: „A co myslíte, co může umělce ovlivnit v běžném životě natolik, že je v určitém okamžiku schopen něco umného vytvořit?“ Míchá lžičkou kafe, odpovídá váhavě. „Hm, já myslím, alespoň u mě to tak funguje, že nejdřív musí přijít nějaký zážitek, který je emotivního charakteru. Že člověk něco někde vidí a buďto ho to potěší, nebo našťve, nebo je tím

zaskočen, překvapen nebo podrážděn. Bez toho emotivního vnitřního popudu to nejde. Takže ta první věc je jakýsi emotivní šok. Buďto pozitivní, nebo negativní. A potom to ten umělec zpracovává svým rozumem. Ale nejde to opačně. Že by člověk nejdříve rozumoval a potom by něco pocítil. Ideální je, když má emoce i raciono v jakési rovnováze,“ – *ale to snad nepotřebuje jen umělec, mít city a rozum v rovnováze, to je silný sociální kapitál pro každého z nás* – „ale ty emoce by měly být silné a měly by předcházet tomu racionu. Teprve tehdy, když něco s člověkem zatřese, teprve pak o tom začne přemýšlet.“ *Tak to je svatá pravda. Málokdo z nás je tak silný, aby si uvědomil nutnost změny, když všechno nějak funguje. Protože všednost nás otupuje. Až bolest nás otevře. A radost naplní...*

V místnosti je ticho. Popíjíme kafičko a já uvažuji, zda se teď, kdy je tady jeho paní, můžu zeptat... „Když jsme u těch emocí, ráda bych zmínila rok 2005, kdy jste měl autorskou výstavu pod názvem ‚Osudová žena‘. A na pozvánku jste napsal báseň, jejíž první slova mě doslova uchvátila:

Do sítě vhozená,
krystalickým očima, co mají jenom sokoli a andělé,
procházíš po svém těle.

Umíte mi tady ten první emotivní zážitek trochu přiblížit?“ říkám pomalu a přitom se dívám na jeho paní. Jeho hlas je trochu zastřený. „To byla jedna naše modelka, která byla taková zvláštní. Jmenovala se Irena. Studoval jsem tenkrát paleontologii a maloval ženský kostry z hrobů, který byly všelijak zkroucený a svázaný. A ta Irena nebyla velká, ale byla velmi ohebná, protože cvičila jógu. Tak jsem ji také svázel, udělal jsem s ní něco podobného a ona na mě koukala těma svýma modrýma očima... Takže ta básnička je vlastně o ní. A o té věčné ženě, která leží v hrobě a pořád je hezká, i když už není živá.“

„A pro Vás byl emotivní zážitek vidět tu ženu v poloze, v jaké ležely ty mrtvé v hrobech?“ ptám se nevěřícně. „Ano, možná to bylo něco až morbidního, úchylného...“ Údiv. „No, to je až skoro nekrofilní.“ Nedá se. „Tak to zas přímo ne. Ale ono to tak nějak souvisí s mým zájmem o smrt.“

Před očima se mi vybavují zkroucené mayské oběti. Pravda, u některých z nich je dodnes možno rozeznat dětskou tvář... „Takže se dá říci, že Irena byla Vaše múza?“ ptám se trochu nejistě a uvažuji, proč mě vlastně ta otázka v této souvislosti napadla. V jeho hlase už necítím pouze klid. „Ano, určitě, to byla velice silná múza. Ona byla zvláštní. Jinak se tvářila, když normálně jednala s lidmi, a když ležela nebo seděla modelem. To se dokázala přenést úplně někam jinam. Díval jsem se jí do očí a ona už tam vlastně nebyla. Nejhorší byl moment, kdy se svlékala a já ještě neměl vymyšlenou pózu. Byla v tom okamžiku hrozně nervózní, byla až sprostá a zlá, a jak si lehla, tak za chvíli se ten její zrak uklidnil a z ní byl najednou anděl. To bylo někdy až tak silný, že jsem se na ni nemohl dívat.“

Nedá mi to a poprvé se obracím s otázkou na jeho paní. „Když jsem říkala tu básničku, tak se Vám tady“ – prstem ukážu na třetí oko – „udělaly vrásky. Vy jste v tom okamžiku měla nějakou nepěknou vzpomínku.“ „No, možná jo,“ odpoví. Neklidný hlas uklidňuje. „Ona si pořád myslí, že jsem s Irenou něco měl.“ „Tak to já nevím, co s ní měl,“ povídá bez intonace tichým sametovým hlasem manželka.

Ted' uklidňuji já. „Promiňte, já to vůbec nechci rozebírat, jen cítím, že tam bylo něco, co se Vás dotklo.“ Daniel se podívá na svou paní. „To je zajímavé, že je to na Tobě vidět.“ *Neposlouchej jen to, co žena říká, ale také to, co neříká. A přitom se na ni dobře dívej...*

„Jaké to bylo pro Vás tehdy období?“ téma múzy mě zajímá. „Já jsem tehdy hodně řešil mužsko-ženskou otázku. Psal jsem o tom i ve své habilitační práci. Bylo to hodně chození po tenkém ledu a ani moje zkouška nebyla jednoduchá. Docenturu jsem udělal dobře, ale v porotě seděli také machovití kohouti a těm jsem se moc nezalíbil. Moje řeč byla tak trochu obhajobou ženského principu. Jinakosti ženského vidění v umění. Rozdílů myšlení a cítění žen a mužů, odlišnosti jejich vnímání...“ Začínám se usmívat. „Znám jedno dvouverší, které vyjadřuje přesně to, co říkáte.“

Když muž řekne ano, myslí snad, když řekne snad, myslí ne a když řekne ne, tak to není gentleman. Naproti tomu když žena řekne ne, myslí snad, když řekne snad, myslí ano a když řekne ano, tak to není dáma.

Ted' se poprvé usmívá i mistr. „No, toto je perfektní, to jste teda měla sedět v té komisi!“ Vracím se k tématu. „Je známo, že muži-umělci mají často svou múzu. Mají vlastně i ženy-umělkyně své múzy?“ „Mně se nezdá,“ odpoví zastánce ženského principu a dokonce i jeho paní zakroučí nesouhlasně hlavou. Uvažuji nahlas, vlastně je to spíš myšlenkový monolog. „Víte, já jsem nad tímto nikdy neuvažovala. Ale ono to možná s tou Vaší prací nějak souvisí. Vy jste zkoumal jinakosti muže a ženy v umění. Jestli je rozdíl v realizaci, je zřejmě rozdíl i v inspiraci. A možná právě tam je klíč... Já tedy žádného muže-múzu neznám. Vždyť ona už i ta múza je rodu ženského.“ Podívám se tázavě na jeho paní, která vzápětí odpoví. „Já myslím, že muž tu ženu potřebuje. I jako inspiraci. Zatímco žena toho muže ke svému bytí nepotřebuje.“ *Jestli si toto přečte nějaká feministka, určitě se zaraduje.* Pan Balabán má také zajímavý názor. „Možná je to tím, že žena má jiný vztah ke svému tělu. Ona své tělo lépe pozná, je si k němu blíží.“ *Proč by vlastně žena nemohla mít jako múzu ženu?*

Snažím se shrnout, co už znám a co jsem se nového dozvěděla. Vždycky říkám – ale to myslím v naprosto pozitivním smyslu –, že existují umělci a normální lidé. Takže ti umělci, jak muž, tak žena, potřebují silný emotivní zážitek, který v sobě zpracují, ale zřejmě jinak než normální člověk. Ale realizace už probíhá rozdílným způsobem. Muži na ni často potřebují múzu. Nosí ji před sebou jako představu a když je třeba, tak si ji k sobě přivolají... přitáhnou. Použijí ji a zase vrátí do představy. Přitom múzami bývají často ženy, které jsou pro ně nedosažitelné. Erotika je spíš příslib než skutečnost. Například zpěvačka Amanda Lear byla deset let múzou Salvadora Dalího. Na tom by nebylo nic zvláštního, kdyby Dalí už v té době – jak sám napsal ve své biografii – nebyl impotentní. Dokonce možná i ta impotence byla jeho „múzou“, která ožívala v některých jeho silně erotických obrazech. Nebo Truman Capote, homosexuál. Neměl za múzy nikoho menšího než byly dámy jako Jackie Kennedy, Marella Agnelli, Oona Chaplin či Gloria Vanderbilt. Sám přiznal, že ze svých múz vytvořil atraktivní, vtipnou a sexuálně frivolní Holly Golightly, která se stala hlavní představitelkou jeho nejznámějšího románu „Breakfast by Tiffany“ (Snídaně u Tiffanyho). Múza však zůstává múzou, dokud je neuchopitelná, záhadná, nedotknutelná, pasivní... Když se však promění v ženu z masa a kostí, která uspokojí či dokonce začne mít sama požadavky, její kouzlo se často rozplyne.

Daniel dodává trochu zasněně. „Ta múza je vlastně taková Anima nebo Dulcinea. Ona je ta princezna, pro kterou rytíř něco podniká.“ Ted' začínám chápat ten rozdíl a téměř zvolám. „A ta žena nosí tu představu v sobě. Je s ní spojená. Coby matka, manželka, milenka, dcera...“ Ani nestačím uzavřít větu. Umělec dopoví myšlenku sám. „Ano, to je přesně ono, toto je opravdu ten zásadní rozdíl. Ona ta žena má totiž blíže k rození a k umírání.“ Vlastně jsem myslela, že náš rozhovor se ponese hlavně v náboženském duchu a my zatím mluvíme o múzách. Taky pěkně...

„Narození a umírání hraje u Vás velkou roli a bezpochyby ovlivňuje vývoj Vaší tvorby. Vaše první obrazy měly sakrální nádech, později přecházely až do někdy surové spirituality. A z posledních obrazů cítím spíš ticho.“ „Když mi umřel otec a posléze i bratr, ta smrt se mě velice dotkla a mé věci za posledních pět let se posunuly do úplně jiné polohy. Není tam už tolik těla, je tam více atributů vody, živlů, hloubky, kosmu, temnoty... Třeba jenom trošku pěny na písku, protože mě to uklidňuje. Ty obrazy jsou možná tak trochu mystické. Když odešel táta, tak jsem dělal sérii obrazů z lidského popela. To byl takový můj soukromý rituál, kdy jsem tvořil věci jednoduché, ale z materiálu, který už je vlastně finální produkt. Byl to například dekor na velikonočních vejcích, ale byl z popela.“ Ptám se s neskrývaným údivem. „A ten jste měl odkud?“ „To jsem si ze starého rozbitého hřbitova v Ostravě-Mariánkách nosil urny a sypal ten popel třeba i na obrazy.“

„Dovolíte mi v této souvislosti připomenout Vašeho bratra?“ Jeho rysy zůstávají klidné, tak pokračuji. „Byl výjimečný spisovatel. Jeho cyklus povídek ‚Možná že odcházíme‘ byl vyhlášen Knihou roku 2004 a zároveň byl označen za Knihu desetiletí. Přiznám se, jedna jeho povídka mě hodně ovlivnila. Jmenuje se Ena... znám ji téměř nazpaměť.“ „Ena,“ povídá zamyšleně, „ano, to je jeho velmi stará věc.“ Doplnuji nejistě. „Vlastně je to taková malá modlitba, ta by měla viset v každém pokoji na stěně jako návod, jak najít ‚světlo‘.“ Jeho manželka sice přitaká, ale... „Ale je to velmi těžký návod.“ *Ena, to by mohla být zkratka od Irena.*

Jim to můžu říci, oni mě pochopí. „Mně ta povídka připomíná, jak Ježíš říká rybářům: Vy jste světlo světa. Jen ho musíte v sobě najít. A tuto myšlenku Váš bratr mistrně rozepsal na čtyři stránky.“ Paní Balabánová doplní: „Ale kdyby to bylo tak snadné, tak bychom to světlo všichni našli.“ Její manžel poprvé zvedá hlas. „Ale on ho nikdo nehledá!“

Zajímá mě, jak se vlastně dostal ke svým hlubokým duchovním znalostem. „Vy jste byl vychováván evangelicky, ta ale moc prostoru spiritualitě nedává.“ Narovnal se na židli. „Ano, ta tam opravdu moc není. Spíš tvrdá etika. Ale my jsme měli v rodině sedm farářů a ti mě ovlivnili teologicky. Já jsem třeba dva roky bydlel u svého strýce Milana Balabána na Hanspaulce a ten tam měl takový seminář hebrejského myšlení. Tam se spíše řešilo, co je to bůh, jestli je substanční nebo nesubstanční... Zda je bůh nějaký předmět či osoba nebo zda je to nepředemětná entita – dobro, láska, pravda... Jestliže je bůh pravda, jak se tato pravda má k člověku, jestli se k němu sklání nebo je apatická, zda je bůh empatický nebo antipatický...“ „A jaký je Bůh podle Vás?“ ptám se téměř neslyšně. Nad odpovědí nemusí přemýšlet. „Já ho vnímám jako nějakou hlubinu bezpečnosti, jako něco, co mám v sobě, ani nevím přesně jak.“

Jak to vidím já? „Nevím, jestli je Bůh Někdo nebo Něco. Ani ho nemusím pochopit. Ale cítím, že je. Že existuje nějaká Energie někoho nebo něčeho, před kterou mám velkou pokoru, úctu a respekt.“

I přesto, že ji nevidím. Tak, jak to píše Váš bratr ve své povídce: Já jsem něco jako člověk, ale ne jako Ty. Vidím Tě a Ty mě nevidíš. Nepotřebuji se nikoho dotýkat a přesto jsem s ním.“

Naše společnost padesát let velmi úspěšně pracovala na tom, aby vymýtila zbožnost mezi našimi lidmi. V Evropě platíme za nejvíce ateistický národ a někteří z nás žijí podle hesla „kde nejsou bohové, tam je všechno dovoleno“. Když někdo věří jenom sám v sebe, je život jednoduchý. Nemá respekt před nikým jiným... často ani sám před sebou.

Vracím se k rozhovoru. „Vím, že bohové jsou někdy ignorantí. Ale každý obdrží přesně tolik, kolik potřebuje, aby se změnil.“ Osvícenec dodává: „Ale na to, aby se člověk změnil, je možná nutná krize. Ona způsobí chaos. A ten je nutný, aby zase mohl přijít řád.“ Větší pravdu už říci nemohl. „Počkejte, někde tu mám článek, ten Vám musím přeložit,“ volám vzrušeně a překotně hledám ve svém psacím stole. „Asi před dvěma lety byl v novinách Welt am Sonntag... tady ho mám!“

„Chápu nedávnou krizi jako velmi malou a velmi nenápadnou výzvu k pokoře. Jako malou a nenápadnou výzvu k tomu, abychom nebrali všechno automaticky za samozřejmé. Dějí se a budou se dít divné věci. Nepřipouštět si to, je cestou do pekel. Divnost, nesamozřejmost, záhada, nepředstavitelnost byly ze světa seriózního myšlení odsunuty kamsi do podezřelých kabinetů podezřelých lidí. Dokud nebudou osvobozeny a nevrátí se do našich myslí, nebude to dobré.“

Václav Havel, Fórum 2000

„Danieli, na co nám je umění?“ K otázce už přistupuje vstřícněji. „Umění funguje jako něco, co tu společnost ozdravuje. Tím, že ukazuje jiný pohled než ten obvyklý. Že jde lehce proti, že lehce podvrací... Tím může ukázat, že něco není v pořádku. Ale nemusí jen upozorňovat. Umění může také ukázat cestu.“ Že by to bylo všechno? Ptám se dál. „A nemůže být umění pouze něco, co je jenom pěkné, co mi udělá radost, co mě potěší? Co mě přivede do nějakého stavu příjemné bezmyšlenkové pozornosti bez toho, že by ode mne něco očekávalo? Já nečekám od umění, že mě musí šokovat, provokovat, poučovat... někdy mi stačí, když mě jen pohladí na duši.“

„Samozřejmě,“ říká mistr. „Souhlasím. Primárně by umění mělo mít tuto funkci a co je tam navíc, to je dobře. To už je takový bonus.“ Přitakám. „Váš bonus je to, že s Vašimi obrazy se dá diskutovat.“

Mám ráda, když se kruhy uzavírají. Začínala jsem s dětmi, končím s dětmi. „Umění je nám také mostem, který nás může přenést do světa zázraků. I nám, dospělým, může dát ještě šanci, že se budeme divit, že budeme žasnout. Každé dítě je kouzelník, dobrodruh, indián... My také toto všechno máme v sobě, jen mnozí z nás tuto schopnost už v sobě dávno zazdili, ba někdy ubili. Ale já chci toto kouzlo v sobě nechat žít! A k tomu potřebuji také to umění.“ Na jeho tváři se objevil milý úsměv. „Já říkám studentům, že malba je kouzlo a že naučit se malovat znamená zvládnout nějakou iluzi. Takže ten malíř je vlastně také trochu kouzelník.“

Proto se umění držme!!

Balíme si věci, chceme se jít ještě podívat na otevření Art Prague. „Co vlastně dělá dnes ta Irena?“ ptám se vypínajíc diktafon. „Studovala dvě vysoké školy. Teologii v Praze a báňskou v Ostravě. Dnes pracuje v jednom buddhistickém centru a zároveň na báňské přednáší.“ Klapka. Čas se

zastaví. „Teď jsem pochopila ty oči. Sokoli – to je ta báňská a andělé – to je ta teologická.“ Danielův pohyb zamrzne. Dívá se na mě krystalickýma očima. Ale už nemluví se mnou... „Takhle jsem nikdy neuvažoval.“

PS: Byly časy, kdy přední stránky v německy píšících novinách zaplňovaly články o výjimečných Čechách a Slovácích. Dnešní titulky o nás mají jiná témata – nejvyšší rozvodovost, produkce drog a hlavně korupce. Posledním hitem je corrupttour.cz, která určitě má své opodstatnění, ale dobrou vizitkou není. Co kdybych tento článek nechala přeložit a poslala ho do novin? Za pokus to stojí. Aspoň bych i našim sousedům připomněla, že i dnes u nás žijí lidé, kterým zásady mravní a odborné elity nejsou cizí. Daniel Balabán k nim bezesporu patří.

dsiering@gmx.net